

Əliyev B.Ə., Kələsova X.X.*

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2018.56.6-20

Beynəlxalq terrorçuluq və ona qarşı mübarizənin tənzimləməsinin normativ hüquqi tərəfləri

Xülasə: İctimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan cinayətlərin ən təhlükəsindən biri də terrorçuluqdur. Terrorçuluq ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan, həmçinin psixi təsir göstərmək məqsədiylə törədilən geniş miqyaslı, bir qayda olaraq, insanların kütləvi şəkildə öldürülməsi şikəst edilməsiylə, maddi və mənəvi dəyərlərin iri miqyasda məhv edilməsiylə, ictimai həyatın adi axarının uzun müddətə pozulması ilə hakimiyyət və idarə orqanlarının normal işini pozmaq, vətəndaşların həyat və sağlamlığına qəsd edən, vətəndaşların ictimai faydalı fəaliyyətini iflic edən, təşkilati-idarəçilik qərarları qəbul etməkdə səlahiyyətli olan konkret vəzifəli şəxslərə və ya hakimiyyət orqanlarına yönələn, müxtəlif millətlər, dövlətlər, hətta eyni bir cəmiyyətin ayrı-ayrı sosial təbəqələri arasında düşmənçiliyin yaranması ilə müşayiət olunan ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan, cinayətkar qəsdlərin ən təhlükəli formalarından biri olan cinayətlərin ən təhlükəsindən biridir.

Beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin olunması, birinci növbədə beynəlxalq qanunçuluq və hüquq qaydalarına əməl olunmasını nəzərdə tutur. Dünya birliyinin beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədə nailiyyətləri dövlətlərin beynəlxalq qanunçuluq və hüquq qaydalarının təmin olunması sahəsində həyata keçirdikləri məqsədə müvafiq səylər çərçivəsində həll olunur.

***Əliyev Bəxtiyar Əbdürəhman oğlu** - AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun “Dövlət təhlükəsizliyinin hüquqi təminatı” şöbəsinin müdiri, h.ü.f.d., dosent (Azərbaycan). E-mail: antiterror-baku@mail.ru

Kələsova Xəyalə Xəqani qızı - AMEA-nın Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun “Dövlət təhlükəsizliyinin hüquqi təminatı” şöbəsinin böyük elmi işçisi (Azərbaycan). E-mail: xayala_kalashova@yahoo.com

İnsanlığa qarşı cinayət və təcavüz cinayətləri Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil edilir. Beynəlxalq cinayətlərə daxil edilən beynəlxalq terrorçuluqda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxildir. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin statusuna görə beynəlxalq cinayətlər, o cümlədən beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı universal yurisdiksiya prinsiplərinin tətbiqi nəzərdə tutulur. Beynəlxalq terrorçuluq cinayəti beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə çox ciddi təhdidlər yaradır. Terror təhlükəsi bütün bəşəriyyət üçün qlobal xarakter daşıyır və onunla yalnız birgə səylərlə mübarizə aparmaq səmərəli ola bilər. Bu səylər subregional, regional, millivə universal səviyədə həyata keçirilir. Hazırda Birləşmiş Millətlər Təşkilatının on üz universal konvensiyası, Avropa İttifaqının səkkiz konvensiyası və digər konvensiya, bəyannamə və protokollar əsasında praktiki olaraq dünyanın bütün regionlarında beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması sahəsində regional sistemlər müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir.

Terror xarakterli cinayətlərlə mübarizə son dərəcə problemlidir. Hüquq mühafizə orqanları az sayda cinayətkarları ifşa etməklə əsas təşkilatçılar kənar qalır. Şəraitin öyrənilməsi zamanı məlum olur ki, terrorçular daha çox əhalinin sıx, kompakt toplaşdığı ictimai yerlərdə insanlığa zidd beynəlxalq cinayətləri törətməkdə çətinlik çəkmirlər.

Açar sözlər: terrorçuluq; mübarizə; hüquqi xidmət; qanunsuz dövriyyə; cinayət; antiterror fəaliyyəti.

Mübarizə metodlarının öyrənilməsi nəticəsində belə qənaət hasil olur ki, terrorçular çox zaman əməllərini heç bir maneə olmadan icra etmək üçün təhlükəsiz şərait axtarır, distant üsullardan və texniki vasitələrdən yararlanırlar. Müasir şəraitdə terrorçuluq fəaliyyəti dövlət sərhədlərini tanımadan beynəlxalq terror mərkəzləri və təşkilatları ilə sıx əlaqədə öz fəaliyyətini genişləndirməkdədir. Hal-hazırda dünya ictimaiyyəti qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biri də

terror təhlükəsinə qarşı hansı formada əməli tədbirlərin həyata keçirilməsidir. Beynəlxalq terrorçuluqla bağlı cinayətlərə qarşı mübarizənin vacibliyi 2000-ci ilin 6-8 sentyabr tarixlərində Nyu-Yorkda 192 ölkənin iştirakı ilə keçirilmiş minilliyin sammitində qəbul olunmuş Bəyannamədə öz əksini tapmışdır [4, s. 39].

Həmin sənəddə dövlətin beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizədəki fəaliyyətlərinin razılaşdırılması, beynəlxalq ictimaiyyətin bu bəlaya qətiyyət nümayiş etdirməsi və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının gələcəkdə terrora qarşı öz töhfəsini verməsi qeyd olunmuşdur. Hal-hazırda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı beynəlxalq terrorçuluğun qarşısının alınması istiqamətində planlı və konkret şəkildə tədbirlər həyata keçirməkdədir. Bu məqsədlə 1998-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının tərkibində beynəlxalq məhkəmə yaradılmışdır. Onun fəaliyyətinin əsas məsələlərindən biri də beynəlxalq terrorçuluqla bağlı cinayətlərə hüquqi xidmətin verilməsindən ibarətdir. Beynəlxalq Cinayət olan beynəlxalq terrorçuluğa qarşı dünya birliyi beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarına xələl gətirmədən ciddi mübarizə aparmaq əzmindədir [6, s.83].

Hazırda dünya ictimaiyyəti 6-8 dekabr 2000-ci il tarixdə Baş Assambleyanın sammitində qəbul olunmuş minilliyin Bəyannaməsinin müddəalarına uyğun olaraq hüquq normalarına əməl etməklə beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı mübarizədə səmərəli təsir vasitəsinə malikdir. Bununla yanaşı imzalanmış yeddi Konvensiyanı rəhbər tutaraq beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə aparmaq üçün regional sistemlər yaradılmışdır. Beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə dünya ictimaiyyətindən hüquqi, siyasi, iqtisadi, diplomatik və hərbi səyləri də daxil olmaqla bu problemə kompleks yanaşmanı tələb edir. Bu mübarizədə beynəlxalq terrorçuluğun çirkli pulların yuyulması, narkotik vasitələrin yayılması, silah-sursatın, kimyəvi və bioloji və digər materialların qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan transmilli mütəşəkkil cinayətkar qruplarla sıx əlaqədə olması faktorları da nəzərə alınmalıdır [7, s. 26].

ABŞ Dövlət Departamenti “terrorçuluqla mübarizə” üzrə proqram qəbul etmişdir. Həmin ölkədə il ərzində terrorçuluğa həsr olunmuş iki yüz akademik nəşrlər işıq üzü görmüşdür. ABŞ və Qərbi Avropanın siyasi rəhbərliyi ilk növbədə terrorçuluğa qarşı prinsiplial mübarizə üçün hüquqi bazanın olması və onun təkmilləşdirilməsi üzərində dayanırlar. Antiterror fəaliyyətinə qarşı hüquqi təminat ölkədaxili və beynəlxalq terrorçuluğa qarşı həyata keçirilə bilən vacib amillərdən biridir. Terrorçuluğa qarşı mübarizənin əsas prinsipləri kimi aşağıdakılar qəbul olunur: qanunilik, terrorçuluğun qarşısının alınması üçün birinci dərəcəli tədbirlər, cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsinin labüdlüyü, terrorçuluq aksiyaları nəticəsində təhlükəyə məruz qalmış şəxslərin insan hüquqlarının müdafiəsi, terrorçulara qarşı minimum güzəştlərin tətbiqi, əks-terror əməliyyatlarının keçirilməsi zamanı cəlb olunmuş qüvvə və vasitələrə vahid rəhbərliyin bir mərkəzdən həyata keçirilməsi və sairə. Cinayətin bu növünə qarşı qanunların gücləndirilməsi çox vacib məsələlərdən biri hesab olunur [5, s. 203].

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq ictimaiyyəti narahat edən müxtəlif məsələlər ilə əlaqədar BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi qətnamələrin kosponsorudur. Milli nümayəndə heyəti öz təşəbbüsü ilə bəzi qətnamələri irəli sürmüşdür. Beləliklə, BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyasının 58-60-cı sessiyalarında Azərbaycan nümayəndə heyəti tərəfindən irəli sürülmüş “İtkin düşmüş şəxslər” adlı qətnamə layihəsi təklif edilmişdir. Bu qətnamənin müddəaları beynəlxalq humanitar hüquq normaları əsasında qəbul edilməklə, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini bu mühüm məsələyə yönəltmək məqsədini güdmüşdür.

On illiklər boyu dünya ölkələri və Azərbaycan tərəfindən terrorçuluğa qarşı aparılan mübarizədə bəzi mexanizm və metodlar tətbiq olunmuşdur (xüsusi antiterror qüvvələrinin yaradılaraq onların hazırlanması, xüsusi təhlükəli və mühüm obyektlərin mühafizəsinin gücləndirilməsi, girovların azad olunmasında danışıq texnologiyalarının hazırlanması və s).

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq terrorçuluğa qarşı ciddi mübarizədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərkibində fəaliyyət göstərən İnterpol təşkilatı da vacib rol oynayır. Fikrimizcə, terrorçuluğa qarşı mübarizə prinsiplərinin qanunvericilikdə təsbit olunması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə ki, məhz beynəlxalq cinayətin bir növü olan beynəlxalq terrorçuluq həddən artıq kəskin dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsini, qanunçuluqdan uzaqlaşmağı, dövlətə qarşı etibarın aşağı düşməsi, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin sarsılması, beynəlxalq birliyin maraqlarının pozulması və sairə kimi əks sərəfə verməsinə təhrik edə bilər.

Terrorçuluğun artmasına əngəl törətmək və ona qarşı daha müvəffəqiyyətli mübarizə aparmaq üçün mühüm şərtlərdən biri də bu sahədə milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasıdır. Terrorçuluğa qarşı mübarizənin taktika və texnologiyasına gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, hər bir antiterror xidməti üçün bunlar onun özünəməxsus olan qaydalardır. Həm də bu taktika və texnologiyalar hər bir xüsusi xidmət orqanı tərəfindən çox illik praktiki fəaliyyət nəticəsində işlənmiş olur və heç vaxt açılıb söylənilmir və gizli saxlanılır [8, s. 66].

Terrorçuluğa qarşı çoxtərəfli əməkdaşlıq sistemi əsasən son 50 ildə formalaşmışdır. Qlobal səviyyədə o, terrorçuluğun quruda, suda və havada müxtəlif təzahürlərinə qarşı mübarizə sahəsində qəbul olunmuş universal Konvensiya və protokollar əsasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və onun ixtisaslaşmış təşkilatlarının himayəsi altında həyata keçirilir. Eyni zamanda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul olunmuş 1368 sayılı qətnamədə terrorçu hücumlar qəti şəkildə pislənilərək bu hərəkətlərin dünya ölkələrinin təhlükəsizliyinə hədə olduğu bildirilmiş və beynəlxalq ictimaiyyətin terror aktlarının qarşısının alınması istiqamətində əməkdaşlığının genişləndirilməsi ilə yanaşı, terrora qarşı mübarizədə Təhlükəsizlik Şurasının 1269 (1999-cu il) və digər konvensiyalarının bütün ölkələrdə tətbiqinə çağırış olunmuşdur [9, s.1].

Təhlükəsizlik Şurası Birləşmiş Millətlər Təşkilatının nizamnaməsinin 7-ci bəndinə əsasən 28 sentyabr 2001-ci ildə 1373 sayılı qətnamə qəbul etdi. Qətnamə üzv dövlətlər üçün mütləq xarakter daşımaqla hər bir terror aktını beynəlxalq təhlükəsizliyə qarşı təhdid hesab etmiş və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı nizamnaməsində qəbul olunmuş kollektiv və fərdi özünümüdafiə hüququnu bir daha ön plana çəkmişdir. Təhlükəsizlik Şurası bütün dövlətləri terror aktlarının qarşısının alınması məqsədilə əməkdaşlığın genişləndirilməsinə çağıraraq qərara almışdır: terror aktlarının maliyyələşdirilməsinə yol verilməməsi və onun qarşısının alınması; terror aktlarının həyata keçirilməsinə şərait yaradaraq, bilərəkdən maliyyə vəsaitinin toplanmasına görə cinayət məsuliyyətinin daşınması; terror aktı törətmiş və buna cəhd göstərən şəxslərin maliyyə aktivlərinin və iqtisadi resurslarının dondurulması.

Terrorçuluqla mübarizədə digər şərtlərlə yanaşı mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlər həm də qətiyyət, terrorçuluğa qarşı cavab kimi adekvat hərəkətlərin amansızlığı və texniki cəhətdən yaxşı təchiz olunmuş və təlim görmüş xüsusi təyinatlıların olması, eləcə də, ölkə rəhbərliyinin qətiyyətli hərəkətləridir [10, s.6].

Dövlət orqanları ilə yanaşı terrora qarşı mübarizədə ictimaiyyət, siyasi partiyalar, təşkilatlar və hərəkatlar da vacib rol oynaya bilər. Mübarizənin əsas şərtlərindən biri də bütün qeyri-qanuni hərbişdirilmiş və silahlı qruplaşmaların ləğvindən ibarətdir. Terrorçuluğun iki əsas hərəkətverici qüvvəsi var: maliyyə və mənəvi. Maliyyə tərəfi - qüvvə tətbiq etməklə digər şəxsin əmlakının özünüküləşdirməkdir. Mənəvi tərəfi isə - digər şəxsə öz həyat tərzini təbliğ etməklə onu azadlığından, dinindən imtina etməyə yönəltməklə özünə xidmət edən ikinci növ insanların yaradılmasıdır. Terrorçuluğa qarşı səmərəli işlər görmək bir sıra təşkilati-əməli tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsini tələb edir [11, s. 2].

Terrorla mübarizənin gücləndirilməsi məqsədilə Avropa Birliyinə daxil olan 27 dövlət tərəfindən bir sıra meyarlar həyata keçirildi. Bu tədbirlər sırasında həbs

üçün ümumi orderin tətbiqi və cinayətkar qruplaşmalara aid olan hesabların dondurulması da vardır. Eyni zamanda, bütün telekommunikasiya, o cümlədən mobil telefon məlumatlarının müəyyən müddətə saxlanılmasına yönəlmiş addımlar kəşfiyyat orqanlarına şübhəli danışıqların izlənilməsi ilə əlaqədar hüquq verilməsi barədə qərar qəbul edildi [12, s. 3].

Beynəlxalq hüquq bütöv və mükəmməl bir sistem kimi beynəlxalq terrorçuluq cinayətinə qarşı lazımı səmərəli təsir vasitələrinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Beynəlxalq hüququn beynəlxalq terrorçuluğa qarşı ümumi qəbul olunmuş tənzimləyici təsir vasitəsi kimi cinayətkarların verilməsi (ekstradisiya) institutu və cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım institutu çıxış edirlər. Hər iki üsul eyni dərəcədə səmərəlidir və onların tələblərinin ciddi rejimdə lazımı səviyyədə gözlənilməsi dünya birliyinə beynəlxalq terrorçuluğun ləğv edilməsi sahəsində kəsərli kömək göstərir.

Bibliografiya

1. Azərbaycan Respublikasının “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Qanunu Bakı 1999.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 2018.
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 may 2002-ci il tarixli sərəncamı. “Azərbaycan” qəzeti Bakı, 2002.
4. Avropa Təhlükəsizliyi Xartiyasına (19 noyabr 1999-cu ildə İstanbulda imzalanıb) Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə Azərbaycan Respublikasının 12 dekabr 2000-ci il tarixli Qanunu, Bakı, 2000.
5. Nəbiyev. Ə. Beynəlxalq terrorçuluq. Bakı, 2011.
6. “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında “Azərbaycan Respublikasının Qanununun təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. “Azərbaycan Qanunvericilik Toplusu” , № 8, maddə 475, Bakı, 2014.

7. “Terrorçuluğa qarşı beynəlxalq mübarizə üzrə çoxtərəfli qrup” (KMT). Milli səviyyədə nailiyyətlər. Bakı, 2002.
8. Уолтер Лакер. Корни терроризма. Москва 2003.
9. <http://mfa.gov.az/files/file/43.pdf>
10. http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_603j.htm
11. <http://www.baki-xeber.com/siyaset/221.html>
12. https://azertag.az/xeber/BEYNALXALQ_TERRORIZMA_QARSI_BIRGA_MUBARIZA_DOVRUN_TALABIDIR-960668.